

ОМЛАДИНСКА ПРОЗА – ОД УЗРАСНЕ ДО ЖАНРОВСКЕ ОДРЕДНИЦЕ

Јелена Д. ЛАЛАТОВИЋ*
Институт за књижевност и уметност
Београд
Република Србија

Оригинални научни рад
UDC 821.163.41-93.09 „19”
Примљено: 13. 2. 2021.
Прихваћено: 25. 2. 2021.

УПОТРЕБА ПОЈМА ОМЛАДИНСКА КЊИЖЕВНОСТ ТРИДЕСЕТИХ ГОДИНА XX ВЕКА И САВРЕМЕНА КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКА ЕВАЛУАЦИЈА КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ ТОГ ПЕРИОДА

САЖЕТАК: У овом раду анализира се значење појмова *омладина* и *омладинска књижевност* у омладинској и женској периодици тридесетих година прошлог века. У обзир се узимају следеће периодичне публикације – омладински листови *Штудент* и *Наш животић*, педагошко-социјални часопис *Училишњски покрети*, књижевни часопис *Млада култура*, као и феминистички часопис *Женски покрети*. Критеријум на основу којих су ови часописи одабрани јесте двојак. Најпре, на основу специфичности дискурса о омладини и омладинској књижевности – где се омладинској култури приписује фундаментална улога у изградњи културно развијеног и напредног друштва – те на основу друштвеног и културног утицаја који су ови часописи остварили у међуратном периоду у Југославији. Будући да је *Женски покрети* 1933. издао публикацију књижевнотеоријског и књижевноисторијског карактера, под називом *Деца и омладинска књижа*, посебна пажња биће посвећена начину на који се (не) концептуализује разлика између дечје и омладинске књижевности у оквиру феминистичке, односно омладинске часопи-

сне продукције. Циљ овог рада стога јесте да, помоћу детаљне анализе дискурса омладинске књижевности, те интерпретације садржаја тог појма, укаже на начине на које је разумевање појмова *омладине* и *омладинске књижевности*, онако како су они конструисани у женској и омладинској периодици, инкорпорирано или одбачено у савременим књижевноисторијским истраживањима књижевности за децу и младе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: омладинска књижевност, омладинска периодика, женска периодика, историја књижевности за децу и младе, Уједињена омладина српска, часопис *Женски покрети*, Јелица Беловић Бернацкићевска

У *Уводу у дјечју књижевност* Маријана Хамершак и Дубравка Зима, пишући о корпусу књижевних дела намењених тинејџерима и тинејџеркама, опредељују се за термин *књижев-*

* jelena.lalatovic@ikum.org.rs

ности за младе као неутралнији у односу на термине *адолесцентска књижевност* и *омладинска књижевност* (Hameršak – Zima 2015: 342–377). Ауторке појашњавају како је концепт *адолесцентске књижевности* нужно информисан савременом психологијом одрастања, док је појам *омладинске књижевности* неодојив од конотација које је атрибут *омладински* имао у културној политици Федеративне Народне Републике Југославије и потом Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. У овом раду покушаћу да укажем на значајне текстове из области теорије и историје књижевности за децу и младе на српско-хрватском језику, у периоду од краја XIX до краја тридесетих година XX века, који појмове *омладине* и *омладинске литературе* артикулишу на начин који није уско везан за државну политику ФНРЈ и СФРЈ. Затим ћу настојати да испитам на које је начине значење појма *омладинске књижевности* – из периода пре него што су појмови *омладине* и *омладинске културе* нераскидиво свезани с државно-институционалном конотацијом – посредно или непосредно уграђено или одбачено у савременим књижевноисторијским студијама. Аутономни системи промишљања књижевности за децу и младе, највише у облику теоријских разматрања и њихове конкретне примене у пописима одабране литературе, настају како у оквиру међуратног радничког, комунистичког покрета (часописи *Млада култура*, *Наш животи*, *Учишњелски покрети*), тако и у оквиру феминистичког покрета (Јелица Беловић Бернациковска, публикација коју су издале сараднице и уреднице *Женског покрета – Децја и омладинска књига* из 1933). Ако пођемо од уверења да одвајање књижевности за децу и младе од контекста припадајуће културе доводи до својевр-

сне истраживачке миопије, нарочито када је књижевна историја у питању (Мајхут 2015: 198), јасно је да питање како су и у којој мери културне политике и идеологије предратног радничког омладинског покрета преживеле након њихове декларативне институционализације захтева посебно истраживање.

(Пред)историја појма и његови одједи

Дистинкција између *адолесцентске* и *омладинске књижевности* за децу не исцрпљује се искључиво у културолошко-поетичкој димензији, већ постоји и специфична хронолошка, књижевноисторијска димензија. Наиме, док се из савремених истраживања жанра *адолесцентског романа* (Zima 2017; Seelinger Trites 2000) може закључити да се овај термин односи на скуп савремених књижевних текстова који се по тематском опсегу (сексуалност, полно сазревање, колективни и индивидуални идентитет *адолесценткиња* и *адолесцената*) и начину на који се те теме обрађују издвајају као посебан подскуп у систему књижевности за децу и младе, концепти *омладинске књижевности* и *културе* претходе артикулацији поља књижевности за децу (и младе) као засебног и свеобухватног издавачког, библиотечког, читалачког и истраживачког система. Сведочанства о томе да појам *омладинске литературе* у извесном смислу хронолошки претходи ономе што данас подразумевамо под књижевношћу за децу налазимо у разним књижевноисторијским студијама. Тако Берислав Мајхут, критикујући интерпретативну парадигму коју је у хрватској науци о књижевности за децу установио Милан Црнковић, указује на то да је тзв. *учишњелској епохи* у

књижевности за децу претходио корпус преводне и нешто касније ауторске књижевности у жанру (псеудо)историјског романа, наводећи пример Вукотинићевих романа *Штићиноша* и *Срећко њијанац* (1844). Овај жанр се врло брзо, захваљујући његовој рецепцији као *народне књије*, етаблирао и као *књижевност за младе* (Мајхут 2015: 197). Битна импликација овог увида јесте блискост народне и омладинске књижевности на барем два нивоа. Као што су стилска обележја и дух народне књижевности утицали на артикулацију омладинске књиге као народне, утицај је неретко ишао и у обрнутом смеру. Наиме, уредничке и издавачке политике прогресивних друштвених покрета из међуратног раздобља, као што ћемо видети, фаворизовале су књижевност за младе која је поетички била блиска народној књижевности. Отуда је народна књижевност постала основа која (треба да) повезује *омладинску књижевност* са другим жанровима, намењеним друштвеним групама које је неопходно претворити у друштвене политичке субјекте – тј. са *радничком и сељачком књижевношћу*.

Јован Скерлић пак артикулише другачије значење појма *омладинска књижевност* у опсежној књижевноисторијској студији *Омладина и њена књижевност: (1848–1871): изучавање о националном и књижевном романџизму код Срба* из 1906. године. Већ сама напоредна конструкција у наслову сугерише да је *омладинска књижевност* књижевност *омладине* као скупа идеја, те културног, друштвеног и политичког ангажмана историјских личности окупљених у организацију Уједињене омладине српске (УОС). Скерлић инсистира на значају јединства политике и културе у случају Уједињене омладине српске, те истиче да је „омладинска књижев-

ност била одјек идеја и тежња целог нараштаја, и она је била јако прожета политичким и социјалним идејама исто онако као што су њени политички назори и борбе имали сасвим књижевно-романтичарску боју”, наглашавајући да су „књижевност и политички живот у омладинском добу тако тесно везани да их је немогуће одвојити” (2019: 4). Из начина на који Скерлић употребљава речи „генерација” и „нараштај”, примера ради, када каже да су генерација четрдесетих, педесетих и шездесетих година XIX века обележене „омладинским начином гледања на ствари” (2019: 6), јасно је да се под појмом *омладински* подразумева светоназор који почива на јединству културне, друштвене и политичке визије, а који су различите генерације јавних радника, управо због утицаја Уједињене омладине српске, усвојиле. Лука Зрнић у књизи *Српске ђачке дружине* из 1912. године посебну пажњу посвећује развоју ђачке дружине „Зора”, из које је израсла Уједињена омладина. Он се позива на Скерлићеве увиде при тврдњи да је национализам ђачких дружина, а потом и УОС, био „либерални демократски национализам из 1848. године” (Зрнић 1912: 58). Такође, он описује начин на који је конкретан рад ђачких дружина утемељио оно што ће постати трајно наслеђе УОС. Зрнић објашњава:

Дружина одржава 12 скупова на којима чланови читају своје радове и разговарају о оном, чиме би могли доцније као просветни радници, помоћи културни напредак свог народа. Спремајући се овако за живот, ђак ће боље вршити своју дужност и као члан ђачке дружине и доцније као просветни радник (1912: 178–179).

Повлашћено место које су књижевност и публицистика имале у раду Уједињене омладине српске, када анализирамо интелектуалне тра-

диције у којима је део овог наслеђа очуван, не може се свести на романтичарски, младалачки занос или на дух XIX stoleћа, јер би у том случају утицај *омладинске књижевности* био ограничен само на тај период. Штавише, револуционарни допринос УОС, чији је супстрат разумевање образоване *омладине* као интелектуално и политички револуционарног колективног субјекта (представници овог наслеђа УОС били би Светозар Милетић, Светозар Марковић, Драга Дејановић), оживљен је и очуван у литерарном и пропагандном раду омладинског и студентског покрета између два рата, под вођством Комунистичке партије Југославије.

Даље, анализирајући историјски развој романа за децу у српској књижевности, Христо Георгијевски упућује на роман *Хајдук Шишко* Јанка Веселиновића као на „архетип популарног историјског романа за децу и младе” (Георгијевски 2005: 79). Позивајући се на сведочанство Јакова Игњатовића да „тек што је какво Српче или Српкиња дорасла да може књиге читати, већ је Видаковића у руке узела” (*Ibid.*: 72), Христо Георгијевски, у поглављу „Историја српског романа за децу и младе” указује на читав књижевноисторијски ток романа за младе, који претходи издавачкој, библиотечкој и научној концептуализацији књиге за децу. У тој тенденцији, коју чине по квалитету разноврсни романистички текстови, почевши од Милована Видаковића, преко Доситеја и Јанка Веселиновића, до Нушићевих *Хајдука* и *Српске шрилоције* Стевана Јаковљевића, сједињују се *популарно, народно* и *омладинско* у жанру (псеудо)историјског романа (*Ibid.*: 63–92). Дакле, једно значење појма *омладинске књиге* односи се на идеал „народне књиге”, односно синергију естетског, васпитног и просветног плана књижевног текста.

Наслеђе Уједињене омладине српске и међуратни омладински покрет

Напредни¹ студентски/омладински покрет из тридесетих година XX века прихватио је и у својој делатности детаљно разрадио идеју јединства културе и политике у циљу масовног просвећивања и културног уздизања народа. Текстуалне и уредничке стратегије којима се у периодици из тридесетих година XX века успоставља континуитет са радом Уједињене омладине српске² могу се, по степену развијености те стратегије, најгрубље поделити на следећи начин. Најједноставнији облик јесу експлицитни искази у жанру белешке, коментара, краћег фељтона. Затим, други ниво тиче се *програмашности* текстова – односно, како Биљана Андоновска одређује овај појам, „стратегије по којој је практично сваки часописни прилог требало уобличити као демонстрацију одређеног теоријско-идеолошког начела и његове примене у конкретним ситуацијама” (2019: 4). Напослетку, најсложенији ниво односи се на реконструкцију значења појма омладине, које је блиско поимању тог концепта у теорији и (литерарној и политичкој) пракси Уједињене омладине српске из целокупног дискурса часописа о омладини и *омладинској књижевности*. Пре

¹ „Напредни” студентски покрет јесте назив који су, иако је првобитно осмишљен како би помогао очувању активности КПЈ у легалним оквирима, сами актери тог покрета користили, јер он није обухватао само чланице и чланове КПЈ, или симпатизере Партије, већ и широк круг симпатизерки и симпатизера „напредних” идеја, као што су пацифизам, феминизам, братство народа и сл.

² Наравно, јасно је да се тај континуитет односи на оне идеје и личности чије се наслеђе уклапало у интересе тадашњег комунистичког покрета, те да су либерализам и његови представници, такође једна од струја *омладинске* (у скерлићевском смислу) мисли и активности, из те конструкције изостављени.

него што укажем на конкретне примере примене ових стратегија, треба рећи нешто и о самим листовима. *Наш животи* излазио је као званично гласило Омладинског привредно-културног покрета (Омпок) у Војводини. Заједно са београдским *Студентом*, несумњиво једним од најзначајнијих гласила омладинског и студентског покрета у Краљевини Југославији, сврстава се у групу листова који су служили непосредном информисању и организовању младих људи – све то под будним оком цензуре и полиције. Поред идејне, овде се уочава још један елемент типолошке сродности између међуратног омладинског покрета и активности УОС. То је напетост између полулегалних услова рада и решености да се заинтересованој јавности пласирају политички радикалне поруке. Живан Милисавац, који је као студент био један од организатора Омпока и уредник *Нашеј животи*, а касније и *Лешојиса Машице српске*, у зборнику *Светозар Марковић, омладина и марксизам*, у тексту „Социјалистичке идеје у новосадској гимназији (1870–1880)”, пише о томе како су просветне власти и директор новосадске гимназије Васа Пушибрк одговорност за ширење револуционарних, (прото)социјалистичких идеја – путем превода једног *омладинског* романа – *Шта да се ради* Николаја Чернишевског³ – у листовима *Стража* и *Нова школа* – не могавши да то ширење сами зауставе, пребацили на више инстанце државне власти (1982: 43–50).

Најзначајнија фигура помоћу које напредни студентски покрет заснива континуитет са УОС јесте, очекивано, Светозар Марковић. У *Студенту* је постојала и нередовна рубрика „Из историје студентског покрета”, где се указивало на историјски и друштвени значај претходних генерација универзитетске омладине. Но, наслеђе УОС не своди се искључиво на Свето-

зара Марковића, што се може видети и из већ поменутог жанра белешке и коментара, помоћу којег се гради континуитет са идејама УОС. У једанаестом броју листа *Наш животи* из 1937. године Сава Влалукин извештава о томе како је у име Омпока поднео захтев да се подигне споменик Светозару Милетићу, али не споменик „од туча или бронзе”, већ споменик у виду „лепог и великог омладинског дома” (*Наш животи* 11/1937: 11), што аутор сматра најадекватнијим обликом сећања на Милетићеву борбу.

За разлику од новина, које су под теретом практично илегалних услова рада и кратког периода између изласка два броја, наклоњене краћим формама, са више информација и пропаганде, а мање дебатног тона и усмерења, књижевни часописи, и када су саставни део неког друштвено-политичког покрета, попут часописа *Млада култура* уредника Александра Челебоновића, поседују могућност да свој дискурс обликују кроз опсежне расправе о књижевности. Овај часопис, који носи поднаслов *часопис за књижевност и културу*, излази у периоду од 1939. до 1940. године, а издаје га Одбор културних студентских удружења на Универзитету у Београду. *Млада култура* конципирана је тако да у сваком броју објављује са-

³ Данас је већ опште место литературе начин на који је овај роман утицао на младог Лењина. Поредџи дела Маркса, Чернишевског и Светозара Марковића, Вера Пилић позива се на речи Надежде Крупске из *Сећања на Лењина* – да је управо књижевност Чернишевског омогућила Лењину да „преведе Маркса на језик руских чињеница”, тврдећи да исто важи и у Марковићевом случају, односно да је, помоћу Чернишевског, Марковић преводио социјалистичку теорију на „језик наших чињеница” (Пилић 1982: 177–187). Отуда се може закључити да би било истраживачки плодно размислити на које се све начине романи попут *Шта да се ради* и историја њихових превода, односно историја преношења утицаја, могу поново тумачити и оценити у савременим историјама омладинске књижевности и културе.

времену књижевност – ауторе који себе сматрају *омладинским писцима* – Цвијетина Мијатовића, Михаила Лалића, Јанка Ђоновића, Бранка Ђопића, Душана Костића – затим, избор из светске књижевности (Толстоја, Горког, Мопасана, Пушкина, Карла Чапека), као и чланке у којима се о књижевности расправља на теоријском и књижевнокритичком нивоу. *Млада култура*, за разлику од многих новина и листова који приказе и белешке смештају на физичке и симболичке маргине, у рубрици „Прикази и белешке” темељно, на више десетина страница, бележи и критикује књижевни и културни живот тог доба.

Из уводног текста који потписује уредништво може се ишчитати сродност разумевања појма омладине са читавим спектром значења која је у делатности и схватањима УОС препознао Скерлић. У свом програмском тексту уредништво *Младе културе* поручује:

А ми, данашња омладина, нисмо без стваралачких снага. Ми смо поникли из народа, који су дали једног Његоша и Змаја, једног Јакшића, Светозара Марковића, Домановића, Скерлића и Кочића, једног Гаја и Крањчевића, Прешерна и Жупанчића, и ми морамо имати своју културну будућност.

Уредништво затим ову објаву пуну самопоуздања легитимише успостављајући везу са прошлошћу – „у нашој прошлости је омладина, нарочито универзитетска играла видну улогу у стварању и развијању наше народне културе” (*Млада култура* 1/1939: 1). Поред ове просветитељско-слободарске мисије, очигледног наслеђа културно-просветне идеологије ђачких дружина XIX столећа, књижевна мисао *Младе културе* усмерена је и на изградњу нових аутора. Та друга мисија одвија се на два колосека –

позивом омладини да часопису шаље своје текстове и критичким освртом на сељачку књижевност, тј. књижевност коју на основу властитог социјалног и класног искуства стварају припадници тог слоја. У чланку „О сељачкој књижевности”, објављеном у првом броју *Младе културе*, Пуниша Перовић овој литерарној тенденцији замера примитивизам форме, односно неподударност између новог социјалног садржаја и наслеђених поетских форми. Или, како сам каже, „не може се у форми, рецимо једног Војислава Илића, којом он описује идиле и мистику прошлости на један миран и сталожен начин дати успјешно садржај с којим се приказује сукоб сељака се порезником” (*Млада култура* 1/1939: 20). Неколико бројева касније, у приказу Антологије српских сељака књижевника – *За њлуом* – исту замерку понавља и Радивој Копарец (*Ibid.* 7/1939: 384). Развијена књижевна критика, те потреба да се у савремену продукцију интервенише тако што се истовремено препознају и њен потенцијални друштвени значај и њене литерарне мањкавости, које онда тај социјални потенцијал умањују, симптом је значајне промене у култури и културној политици комунистичке омладине тридесетих година прошлог века. Док су током двадесетих година, у време најоштрије цензуре у Краљевини, али и огромних унутрашњих превирања у Комунистичкој партији, једини легални листови који су се обрађали пролетерској деци и омладини били *Будућност* и *Искра* (Vesović 1979: 114–127), а илегални листови нису имали превише простора, могућности или пак сензибилитета за неговање *омладинске литераруре*, тридесетих година расте број студентских часописа и листова у којима се артикулише омладинска културна политика. *Млада култура* јесте пример систематичног артикулисања

нових књижевних струјања. Покушај омладинских редакција да од својих дописника створе сараднике или да утичу на развој *сељачке књижевности*, која као и *омладинска* и *народна* и *пролетерска књижевност* почива на идеји једног друштвеног слоја као интерпретативне заједнице, наслеђен је из радничке периодике двадесетих година прошлог века. *Пролетерска књижевност* као концепт настаје са идејом да је улога радничке штампе да своје читаоце – индустријску радничку класу⁴ – образује у своје дописнике – односно ауторе (Vesović 1979; Safranski – Fährnders 2016). У том погледу, могло би се рећи да је аутентичан допринос *Младе културе*, у томе што је традицију народног просвећивања и визију омладинског ангажмана из времена ђачких организација XIX века сјединила са читалачким и ауторским праксама међународног радничког покрета свог доба. Будући да је овај часопис конципиран и штампан као део званичне културне политике покрета, поменута фузија може се сматрати наслеђем политике књижевности читавог покрета.

О естетском васпитању омладине под окриљем женског покрета

Док су културна политика и књижевна теорија омладинског покрета у Југославији тридесетих година прошлог века забележиле извештај напредак у односу на претходну деценију, не може се рећи да исто важи и за гласила *напредној учитељској покрети*, односно струковно организованих, (про)социјалистички оријентисаних учитеља. Примера ради, док је *Учитељска искра*, часопис учитеља-социјалиста из двадесетих година, објављивала преводе совјетске револуционарке и педагошкиње Надежде

Крупске (Надежда Константиновна Крупская) и теоретичара авангардне пролетерске културе („пролеткулта“) Анатолија Луначарског (Анатолий Васильевич Луначарский), о чему пише Милан Весовић (1979: 102), *Учитељски покрет*, који излази у Скопљу од 1933. до 1934. године заступа конзервативни приступ књижевности за децу и младе. У чланку „Дечја литература“, који потписује Ж. П. Исаиловић, наилазимо на један естетски и идеолошки амбивалентан модел (*Учитељски покрет* 2/1933: 266–281). С једне стране се, слично као и у *Будућности*, једином књижевном часопису из двадесетих година XX века намењеном радничкој деци, каже да је сврха „дечје литературе да што боље оспособи дете за животну борбу“, као и да дечја књижевност служи томе да допуни „знање из куће и школе“ (*Ibid.*: 274). Утилитарност ове концепције не ослања се на пуку дидактичност, већ, како аутор објашњава, на уважавање искуства деце радничке класе, која су „горчине живота пре познала него што је то и сама природа одредила“ (*Ibid.*: 276). Овакав вид промишљања књижевности за децу и младе, заједно са идејом да размишљања о књижевности треба да буду ослобођена морализма и националног шовинизма, баштини континуитет са племенитом и еманципаторском тенденцијом какву налазимо у *Будућности*. Међутим, док је *Будућност*, пре свега кроз субверзивни жанр научне фантастике и кроз преводе најновије *пролетерске књижевности* намењене младима, неговала парадигму побуњеног читања – тзв. *радикалну књижевност* за децу – према којој су „Чика Јова Змај и његови следбеници у својој застарелости штетни за душевни профил малог пролетера“

⁴ Стога је и логично да сељачка књижевност у контексту Краљевине Југославије као аграрне, слабо индустријализоване земље заузме позицију пролетерске литературе.

(Андоновска 2019: 24), *Училишњски покрећ* опредељује се за текстове чија је поучна вредност општеприхваћена, те препоручује ограничен корпус текстова. Тај корпус чине народне песме, Змајеве песме, Дефоов *Робинзон Крусо*, Доситејеве *Басне* и приповетке Стјепана Митрова Љубише. Такође, треба приметити да се, као ни у случају књижевних часописа омладинског покрета, не води рачуна о диференцирању појмова *књижевности за децу* и *омладинске / књижевности за младе*. С обзиром на то да је идеолошко зближавање категорија деце, омладине, сељаштва, пролетера и *народа* стратешки значајно за омладински покрет, избегавање литерарног диференцирања сваке од ових категорије је у извесном смислу и очекивано. Но, у случају часописа *Училишњски покрећ*, који носи поднаслов *Његајошко-социјални часопис*, дакле, реч је о једној струковној публикацији, што може бити знак ниског нивоа теоријске мисли.

Срећом, поменута осиромашена и поетички конзервативна визија књижевности за децу и младе није једини ток учитељског ангажмана на овом културном пољу. Удружење Женски покрет, које издаје најдуготрајнији, истоимени феминистички часопис у Краљевини Југославији (1920–1938), 1933. године објављује публикацију под називом *Дечја и омладинска књижа*⁵. Структура ове књиге занимљива је колико и њена повезаност са циљевима и стратегијом тадашњег феминистичког покрета. Текстове у књизи приредила је једна од сталних сарадница часописа *Женски покрећ*, Јулија Бошковић, на позив Међународног бироа за васпитање из Женеве, са циљем да интернационалној педагошкој јавности представи достигнућа југословенске књижевности за децу и младе. Подједнако је значајан и аспект чвршћег повезивања југословенских књижевности, јер ауторке ука-

зују на чињеницу да се Змајеве песме први пут штампају на словеначком 1921. године, да је Отон Жупанчич тек 1933. преведен на српско-хрватски, а да деца у Југославији изван Хрватске готово и не познају дело Иване Брлић-Мажуранић, које је већ преведено на неколико европских језика (Бошковић 1933: 11). Објављивање *Дечје и омладинске књије* окупило је просветне и културне раднице из Удружења наставница у Београду, Аницу Чернеј као представницу учитељица из Словеније, чланице Удружења за дјечју књижевност из Загреба, основаног 1922. године у знак сећања на десет година од прве женске матуре учитељске школе, представнице Књижнице Материнства, коју води књижевница Милка Погачић, и Општинске библиотеке града Београда, под управом Марије Илић Агапове. Допринос жена утемељењу системског и систематичног промишљања књижевности за децу и младе последица је и тога што су професије учитељице и библиотекарке биле међу ретким истински доступним професијама за жене интелектуалке у том времену. Међутим, наличје ове околности јесте то што је женски покрет постигнућа учитељица, књижевница и библиотекарки у области културе за децу и младе стратешки позиционирао као средство легитимисања циљева женског покрета⁶ – постизања политичке, гра-

⁵ Часопис најпре издаје Друштво за просвећивање жене и заштиту њених права, које затим прераста у Алијансу локалних огранака удружења Женски покрет. Године 1934. Женски покрет оснива Омладинску секцију, коју чине младе комунисткиње, активне и у напредном омладинском покрету.

⁶ У једној од напомена стоји: „На концу морамо са задовољством истаћи да су све ове јавне дечје књижнице основане иницијативом жена др Иване Роси и др Аде Брох (Књижница Удружења за дечју књижевност); Милке Погачић (Књижница Материнства) и Марије Илић Агапове (Општинска библиотека)” (Бошковић 1933: 36).

ђанске и социјалне равноправности мушкараца и жена.

Деца и омладинска књија настала је са намером да се испитају читалачке навике и преференције младих читатељки и читалаца, те да обраћањем и родитељима и наставницима допринесе „систематском развијању укуса” (Бошковић 1933: 6). Ова књига састоји се из три књижевноисторијска прегледа развоја књижевности за децу и младе – српског (Даринка Стојановић, учитељица и дугогодишња уредница *Женској њокреџи*), хрватског (Бранка Хорват) и словеначког (Аница Чернеј)⁷.

Даринка Стојановић почетке српске књижевности за децу смешта у 1787. годину, када Аврам Мразовић преводи *Поучишелни маџазин за децу* Жан Мари Лепренс де Бомон (Jeanne-Marie Leprince de Beaumont)⁸, те успоставља следећу периодизацију српске књижевности за децу: након ове, преводилачке фазе, следи *цветина*, тј. фаза Змајевог утицаја и часописа *Радован* и *Невен*, *Школски листи* (уредника Ђорђа Натошевића), *Млада Србадија*, *Школица* (ур. Михаило Стевановић), *Школски вјесник* (ур. Симо Матавуљ) и *Подмладак* (ур. Момчило Иванић). Трећу, *учишелску ештају*, Даринка Стојановић препознаје као доба декаденције, услед тренда педагогизације књижевности за децу и младе, наводећи књижевнице Даницу Бандић, Милеву Симић и Даринку Ђосић као изузетке из овог тока. Од својих савременика, ауторки и аутора, Даринка Стојановић препоручује Милицу Јанковић, Десанку Максимовић, Гвида Тартаљу, Андру Франићевића и Јелену Билбију, као књижевнице и књижевнике који задовољавају високе естетске критеријуме. Бранка Хорват у поглављу о историји хрватске књижевности за децу и младе појмове *књижевности за децу* и *омладинска књижевности* користи као си-

нониме. Она истиче да је период илирског препорода обележио изостанак високоуметничке омладинске књижевности, те да се поред пригодне родољубиве поезије, „под именом омладинских књига могу споменути тек народне пјесме и новоштампани Качићев *Разговор уџогни народа словинскога*” (*Ibid.*: 19). Што се књижевноисторијске периодизације тиче, она као почетке хрватске књижевности за децу препознаје рад свештеника Антуна Вранића (1796), именујући ову етапу као *свећеничку*, након које следи период оснивања првих дечјих часописа – *Босилка*, уредника Ивана Филиповића, и *Смиља*. Од осамдесетих година XIX века започиње учитељска етапа. Ово је значајан податак за савремена књижевноисторијска проучавања. У раду „Треба ли нам нова повијест хрватске дјечје књижевности”, Берислав Мајхут критикује Црнковићеву парадигму у којој је пренаглашен утицај учитеља на развој књижевности за децу, а „битка за умјетнички статус дјечје књижевности” одвија се наоштрб књижевноисторијских чињеница, односно брише како свештеничку етапу хрватске књижевности за децу и младе, тако и све оне токове који се олако одбацују као „тривијални”. Према Мајхуту, једна од последица примене Црнковићеве парадигме јесте брисање идентитета омладинске књижевности. Као што се из приложеног може за-

⁷ Приметно је да је текст Анице Чернеј значајно краћи у односу на текстове Даринке Стојановић и Бранке Хорват, као и да садржи само оне информације о развоју књижевности за децу и младе на словеначком говорном подручју које се тичу тек непосредне прошлости. Такође, у целој публикацији више се инсистира на српско-хрватским везама у компаративној перспективи, због чега текст Анице Чернеј неће бити посебно анализиран у овом раду.

⁸ Може се наћи у дигиталној Библиотеци Матице српске: <<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=5150&m=2#page/6/mode/2up>>

кључити, у писање нових историја ваљало би укључити и усамљене гласове и тенденције, какав је био и подухват учитељица и књижевница окупљених око *Женскої йокреїша*. Као естетски највредније хрватске ауторке и ауторе тога доба Бранка Хорват издваја Јагоду Трухелку, Ивану Брлић Мажуранић и Владимира Назора. И за Даринку Стојановић и за Бранку Хорват будућност развоја „праве”, односно естетски изврсне, дечје књиге лежи у прештампавању класика и развијању књижевног укуса кроз омладинске и дечје часописе. Након овог књижевноисторијског дела, следе увиди библиотекарки о читалачким праксама деце у Општинској библиотеци у Београду, те Књижници Удружења за дјечју књижевност и Књижници Материнства у Загребу, као и детаљан попис књига, часописа, музикалија, издавачких кућа и дечјих/омладинских едиција, „које се данас могу наћи по књижарама” (*Ibid.*: 101).

Иако тек са „другим таласом” феминизма, шездесетих и седамдесетих година прошлог века, започиње истраживање структурних веза између угњетавања жена и њихове репрезентације у књижевности намењеној деци и младима (Moss 1982: 3–22), што временски кореспондира са почецима институционализованог академског проучавања књижевности за децу (Gubar 2011: 209), ова проблематика присутна је у феминистичкој мисли практично од самих њених почетака. Јелица Беловић Бернациковска, истакнута чланица Народног женског савеза, посвећена очувању женске традиције у уметности веза и ауторка програмског текста „Жене и књижевност”, у алманаху *Срџкиња: њезин живої и рад, њезин културни развитак и њезина народна умјетност до данас* (1913), десетак година пре Скерлића (1897), у часопису *Школски вјесник* објављује студију *Наша оmlа-*

динска лиџераџура. Своје закључке она утемељује на добром познавању савремене педагошке и омладинске периодике у Европи и Америци. Следећи тезу немачког педагога Хајнриха Волгаста (Heirich Wolgast) да је „омладинска литература стајала вазда у узрочној свези с оним узгојним начелима, која у извесном добу владаху и бијаху продукти повијеснога развитка” (Belović Bernadzikowska 1897: 421), ауторка диже глас против „свеопће педагошке хипнозе” у књижевности за децу и младе (*Ibid.*: 428). Она термин *омладинска лиџераџура* користи као супротност у односу на „литерарно драгоцјене лектире за младеж”, посматрајући га као синонимом за тенденциозну, пропагандну и тривијалну литературу. Она уочава и родну компоненту *омладинских романа*. Док романи за младиће славе насиље, романи за девојке заснивају се на театралним призорима просидбе, брака, балских тоалета. Међутим, оно што је из књижевноисторијске перспективе посебно важно јесте да Јелица Беловић Бернациковска артикулише концепт естетског васпитања, истичући да је образовна улога књижевности управо у томе да развија способност „поетичког ужитка”, или како би приређивачице *Дечје и омладинске књије* рекле, „естетског осећања”. Овде, дакле, треба указати на континуитет идеје о значају неговања поетског укуса код деце и омладине у теоријама и књижевним програмима југословенских феминисткиња. Поред ове сличности, међутим, евидентна је и разлика у употреби појма *омладинске књижевности*. Развијајући концепт естетског васпитања, ауторке *Дечје и омладинске књије* ослобађају појам *омладинске књижевности* баласта тривијалног и препознају ову категорију као узрасну, пре свега. Оне поље дечје књижевности диференцирају на дечју књигу – намењену деци до три-

наест година – омладинску књигу – намењену деци старијој од тринаест година, и на књиге које изворно нису намењене ни једној ни другој добној групи, али је обе ове групе радо читају (*Ibid.*: 6).

Савремене (ре)евалуације

Да подударност концепција децје и омладинске књиге између теорије Јелице Беловић Бернациковске и ауторки *Децје и омладинске књиге* није коинциденција, већ последица типолошки сродне мисли и књижевног укуса, говори и то што се, с изузетком песника Јована Суботића, на попису вредне литературе за децу и младе, који су начиниле београдске и загребачке учитељице и библиотекарке, налазе и ауторке и аутори које је Јелица Беловић Бернациковска препознала као поетски ваљане – Змај, Милаковић, Милка Погачић, Марија Имова (1897: 428). Зато се може рећи да се у тридесетим годинама прошлог века успоставља континуитет у оквиру (прото)феминистичког дискурса, где се *омладинска књижевност*, као добна одредница⁹, третира као поље највиших поетских вредности. Друга струја у артикулацији овог појма у вези је са напредним студентским/омладинским покретом између два рата. У омладинској периодици ревитализује се значење појма омладине као колективног културног и револуционарног фактора, како је овај термин осмишљен у времену Уједињене омладине српске. Даље, у овом случају, концепт *омладинске књижевности*, раније готово поистовећен са народном књижевношћу, шири се тако да укључи дух и циљеве *пролетерске литературе*. Међутим, у савременим проучавањима историје књижевности за децу међуратни период се неретко отписује као време хиперидеологи-

зоване књижевне производње, као што то чини Х. Георгијевски када дидактичност и тенденциозност истиче као суштинска обележја романа за младе у српској књижевности овог периода (2005: 88). Овакве оцене почивају на инсистирању на *естетској вредности* књижевног текста као основном критеријуму. Но, оно што нам реконструкција историје одређених појмова, међу којима је и појам *омладинске књижевности*, показује јесте да је и естетска вредност и те како исторична категорија. Примера ради, у феминистичком дискурсу о књижевности за децу и младе, српска књижевница Даница Бандић и хрватска списатељица Јагода Трухелка заузимају високо место због поетског уживања које критичарке налазе у њиховим текстовима. Управо су студије Снежане Шаранчић Чутуре, објављене исте – 2018. године – о овим двома ауторкама пример уважавања особености епохе и историчности категорије естетског, што доноси нове књижевноисторијске увиде. Наиме, Снежана Шаранчић Чутура не покушава да одбрани ове ауторке од у каснијим епохама приписаних етикета тривијалности и сентименталности, којима су оне практично учињене „проскрибованим током” у историји књижевности (Шаранчић Чутура 2018: 21). Напротив, она указује на то како ова жанровска одређења могу бити мост између иманентне поетике текста и друштвеног контекста. Пример овакве (ре)интерпретације било би тумачење романа *Пио и Пија* Јагоде Трухелке, које открива „херетичне тезе” ове ауторке – односно Трухелкино субвертирање идеала брака и породице кроз

⁹ Жанровско значење појма које користи Јелица Беловић Бернациковска није прешло у широку употребу унутар феминистичког дискурса – али се замисао о подручју књижевности за децу и младе као подручју неговања специфично књижевног укуса задржала.

дискурс сентименталне приповести (Šarančić Čutura 2018: 297–319). Такође, оно што је за репрезентативне текстове „проскрибованог тока” важно јесте њихова укореењеност у поимању емоционалног дејства литературе као основе сваког естетског васпитања. То је идеја која повезује ауторке попут Данице Бандић и Јагоде Трухелке, блиске феминистичким круговима, и феминистички дискурс *омладинске књижевности* из међуратног периода. Реконструкција ових веза сугерише да је једна могућа почетна тачка за нове историје књижевности управо писање из перспективе (трансформације) значења одређених појмова.

ИЗВОРИ

- Бошковић, Јулија. *Дечја и омладинска књија*. Београд: Женски покрет, 1933.
- Зрнић, Лука. *Српске ђачке дружине*. Београд: Штампарија Симеон Мироточиви, 1912.
- Млада култура: часопис за књижевност и културу*, 1–7 (1939–1940).
- Наш животи: лист војвођанске омладине*, 11 (1937).
- Скерлић, Јован. *Омладина и њена књижевност: (1848–1871): изучавања о националном и књижевном романтизму код Срба*. Београд: PortaLibris, 2019.
- Студент: орган стручних економских и културних студентских удружења на Београдском универзитету*, 1–17 (1937–1938).
- Учишески покрет* 1–10 (1933).
- Belović-Bernadzikowska, Jelica. *Naša omladinska literatura. Školski vjesnik – stručni list zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu*, 7–8 (1897): 419–452.

ЛИТЕРАТУРА

Андоновска, Биљана. *Будућност* (без) будућности: први комунистички књижевни часопис за децу у Краљевини СХС. Станислава Бараћ и Тијана Тропин

(ур.). *Часописи за децу: југословенско наслеђе (1918–1991)*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2019, 17–48.

- Георгијевић, Христо. *Роман у српској књижевности за децу и младе*. Нови Сад: Змајеве дечје игре, 2005.
- Милисавац, Живан. *Социјалистичке идеје у новосадској гимназији 1870–1880*. Душан Недељковић (ур.). *Светозар Марковић, омладина и социјализам*. Београд: САНУ, 1982, 43–51.
- Пилић, Вера. *Актуелност дилема и псеудодилема о Светозаревим гледиштима на омладину*. Душан Недељковић (ур.). *Светозар Марковић, омладина и социјализам*. Београд: САНУ, 1982, 177–1877.
- Шаранчић Чутура, Снежана. Даница Бандић: фусно-та, пасус или поглавље српске књижевности за децу? (Питање пре одговора). *Детињство*, год. XLIV, бр. 3 (2018): 3–25.
- Gubar, Marah. *On not Defining Children’s Literature. Publication of Modern Language Association Journal* Vol. 126 No. 1 (2011): 209–216.
- Hameršak, Marijana, Dubravka Zima. *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam International d. o. o, 2015.
- Majhut, Berislav. *Treba li nam nova povijest hrvatske dječje književnosti. Fluminensia* 27 (2015): 189–202.
- Moss, Anita. *Feminist Criticism and The Study of Children’s Literature. ChLA Quarterly* Vol. 7, No. 4 (1982): 3–22.
- Safranski, Rüdiger, Walter Fähnders. *Proletersko-revolucionarna književnost. k. : Časopis za književnu i kulturnu teoriju*, 13 (2016): 393–440.
- Seelinger Trites, Roberta. *Disturbing the Universe: Power and Repression in Adolescent Literature*. Iowa City: Iowa University Press, 2000.
- Šarančić Čutura, Snežana. *Refleksije uz Truhelkinu knjigu o ženi, ptici i kući od mašte: Pipa i Pipa. Libri et Liberi*, 7 (2) (2018): 297–319.
- Vesović, Milan. *Revolucionarna štampa u kraljevini SHS*. Београд: Институт за савремену историју, 1982.
- Zima, Dubravka. *Književnost i dob: razmišljanje o problematici, utemeljenju i definiranju adolescentske književnosti. Detinjstvo*, god. XLIII, br. 1 (2017): 3–23. <<http://zmajevedecjeigre.org.rs/wp-content/uploads/2019/12/Detinjstvo-1-2017..pdf>> 2. 02. 2021.

Jelena D. LALATOVIĆ

THE USE OF THE TERM *YOUTH LITERATURE*
IN THE 1930s AND ITS CONTEMPORARY
(RE)EVALUATION

Summary

This paper analyzes the meaning of terms “the youth” and “youth literature” in student and women’s periodical press of the 1930s. The following periodicals are taken into account: the youth newspaper *Student (The Student)* and *Naš život (Our Life)*, the socio-pedagogical journal *Učiteljski pokret (The Teacher’s Movement)*, the literary journal *Mlada kultura (The Young Culture)*, as well as the feminist journal *Ženski pokret (The Female Movement)*. The criteria on the basis of which these journals were selected are twofold. Firstly, the selection is based on the spe-

cific features of discourse on youth and youth literature. Secondly, it is based on social and cultural influence these periodicals have had in the interwar period in the Kingdom of Yugoslavia. Since the *Female Movement* published *Dečja i omladinska knjiga (1933)*, a theoretical and historical analysis of children’s literature in Yugoslavia, the focus of the research is also on the way in which the difference between children’s and youth literature is (not) conceptualized within both feminist and youth fields of cultural production. The aim of this paper is, therefore, to reconstruct the meanings of the terms “the youth” and “the youth literature” in the interwar period via discourse analysis, in order to examine whether these meanings were incorporated or rejected in contemporary literary studies.

Key words: youth literature, youth periodicals, women’s periodicals, history of literature for children and youth, the United Serb Youth, the Female Movement journal, Jelica Belović Bernadzikowska